

Hasdeu

O nevěstă Româncă

Inventarul nr. A.32.502

O NEVÉSTĂ ROMÂNĂ

ÎN TRAIUL PĂMÎNTESC ȘI 'N VIÉTA DUPĂ MÓRTE

O CONFERENȚĂ ACADEMICĂ

SI

249988

MĂI MULTE ȘEDINȚE EXTRĂ-ACADEMICE

DE

B. PETRICEȚU-MASDEU

De-atunci o duc ca și 'nainte:
Privesc ce unif dreg,
Ascult ce alții spun,
Urăsc pe cei creduți cu minte,
Și nu pot să 'nțeleg
Cum n'am ajuns nebun!...

DONATIUNEA
Dr. DINU BRĂTIANU

BUCURESCI

Editura Librăriei SOCECU & Co., Calea Victoriei, 21

1903

BUCURESTI
Ceta 58537 upfit
Inventar 57401

C
1953

EC 189/02

1956

B.C.U. Bucuresti

C57401

Inchin în aducere a-minte

Domnișorei LUCIA LAURIAN,

făica marelui Laurian și amica făicei mele,

ea care să grăbită a-mi scrie din Paris la înmormântarea
nevestei mele: „Regret că nu sunt în țără ca să depun o
„coronă pe mormântul aceleia care a fost aşa de bună cu
mine în diferite circumstanțe ale vieței”...

B. P. H.

1902
Dómna JULIA B. P. HASDEU
Bustul de CAROL STORCK

CEPES

O nevěstă româncă în trațiul pămîntesc

Citit în Academia Română la 7 Martie 1903

Ar fi nedrept și chiar puțin serios de a dojeni pe cutare sau pe cutare dintre Români că și-a luat o nevěstă străină. Iubirea nu judecă, nu cântăresce. Dar totuși e matematicallye sigur că o nevěstă franceză, o nevěstă germană, italiană, engleză sau din ori-care alt ném, nu poate face copii curați Români; și nu numai atâta, dar mai cu sémă: o nevěstă străină e peste puțină de a întări și a îmboldi patriotismul bărbatului Român; ba și câtă brumă de simț național îl va fi având dînsul din baștină, acea brumă va scădă, se va spăla, se va *jumătăti*, căci nu degeaba se dice că bărbatul și nevěsta devin prin căsătoriă două *jumătăți*, — o expresiune figurată sau alegorică la început, aprópe o realitate obiectivă după o îndelungată viéță conjugală. Repet dară încă odată, nu vrea și nu pot să îm-

pedec pe nimenea de a'șă luă neveste continentale, insulare sau antipode de ori-ce limbă, dar mă mulțumesc de a constata că numai prin nevăstă Româncă s'a păstrat elementul românesc în Macedonia, în Serbia, în Ungaria; numai nevăstă Româncă a românizat pe deplin la noă cești de la Dunăre o mulțime de Bulgară și Grecă; și ești nu-tresc o neclintită credință că numai nevăstă Româncă ne va scăpa în viitor de acel indiferentism cosmopolit, pe care l caracterisează Alfred de Musset: «Mă vei întreba, dacă ești îmi iubesc patria mea. Da; iubesc de asemenea mult Spania și «Turcia; nu urăsc Persia, și cred că Indușii sunt «ómeni forțe de trăbă, cari beauă întocmai ca și «noă...»

Vous me demanderez si j'aime ma patrie.
Oui — j'aime fort aussi l'Espagne et la Turquie.
Je ne hais pas la Perse, et je crois les Hindous
De très-honnêtes gens qui boivent comme nous...¹⁾

In ori-ce caz, lăsând partizanilor de exogamiă pe Spaniole sau pe Turcoice,— fac aci o rezervă: prin *exogamiă* nu înțeleg pe străinele cele născute în România și crescute printre Români,— în ori-ce caz ești unul am avut o nevăstă neaoșă Româncă.

In 1901, când Academia Română mă însărci-

1) La coupe et les lèvres.

nase de a rosti în sinuș un cuvînt commemora-
tiv despre mórtea reposatului colegh Urechiă, eū
am căutat să explic ciudatul fenomen că noă amîn-
doă ne certam necontenit, dar n'am încetat de a
simți pururea la o-laltă o imperiósă atracțiune
reciproca. Voiū reproduce în acéstă privință ur-
mătorul pasagiū din discursul meu: «Să fie óre
«o enigmă psicologică? să fie o taînică fatalitate
«a sórtei individuale? Nu. Sint aprópe patru-đecă
«de ani de când eū sînt căsătorit. Eū unul n'am
«avut niciodată pretenția de a fi sfînt în sensul
«canónelor sinodale; am fost pěcătos, rěu, iute;
«și în curs de aprópe patru-đecă de ani, nu odată
«pe an, une-oră nu odată pe lună, m'am certat cu
«nevésta mea; dar o secundă noă nu ne-am gândit
«la divorț, ci ne-am iubit și ne iubim din ce în ce
«mai mult, amîndoă ajunși bětrâni. Odată, în tine-
«rețe, nevésta mea se plângea unei prietene de
«pecadilele mele. Prietenă a întrebat-o: cum dară
«de'l mai iubesci? Nevésta mea ţ-a rëspuns sim-
«plu: nu-l pot lăsa, e mare patriot... De aceiași
«natură, sau fôrte asemănătă, este iubirea între
«doă adevărăți amici. O idee supremă, o idee eternă
«unesce două suflete, pe când tot odată idei secun-
«dare și terțiare le desbină: le desbină și — trec»¹⁾.

1) Analele Academiei, seria II, t. XXIV, p. 13; cfr. Papa dela Neva, p. 5.

Naționalist din copilăriă, ești totuși aș fi putut să mă alunec din când în când în ore-cară concesiuni sau tratative în dauna Românișmului, dacă nevasta mea, nevăstă Româncă, o adevărată *Moțică*, nu mă veghea la ori-ce mișcare, îmbărbătându-mă la luptă, la sacrificiu, la resistență, la ațitarea din ce în ce mai viore a scînteei naționale. Singurul lucru, pe care ea nu mi-ar fi ieritat în veci, era o cugetare anti-românescă. Găsi-se-va o nevăstă ne-Româncă, o nevastă străină, frumosă și fineră, care să dică: nu las pe bărbatul meu, ori-câte neajunsuri mi-ar face el mie, nu'l las căci e mare patriot... găsi-se-va ore? Ești nu mă tem a afirma că nu. O nevăstă străină poate să fie un înger de bunătate, de virtute, de tot ce poate fi mai angelic, dar un înger, care nu este Româncă, Româncă nu se face și să nu î-o cerem.

Mă scăpat mai sus cuvîntul «Moțică». *Moții*, Români din munți apuseni ai Transilvaniei, au fost tot-dă-una între Ardeleni ceia-ce între noi au fost în trecut Olteni, adică Români din munți apuseni ai Tării Românești: Moții și Oltenii sunt elementul românesc cel mai vîzut. «O catenă de munți înalți — dice d. Nicolae Densușianu — cu păduri seculare, cu văi înguste și încinse de amîndouă părțile cu piramide gigantice «de stâncă, încungîoră de toate părțile satele româ-

«nescă aşeđate în jurul Abruduluă, formând aici «cea mai frumosă și cea mai puternică fortăreță națională din totă Transilvania. De aci erau primii căpitanii ai revoluției...¹⁾». Tipul istoric al Moțuluă săt Horia și Avram Iancu. «Moții «— dic domniaș Frâncu și Candrea în interesanta lor carte — se însuflețesc iute și au o tăriă de caracter atât de mare, încât dacă și-a propus ceva, nu se lasă odată cu capul, chiar de ar trece prin «sabiă și foc, pînă ce nu și ajung scopul...²⁾». O neînfrîntă putere de voință, voință și iarăși voință, este însușirea cea de frunte a Moțuluă. O altă trăsătură caracteristică a acestor munteni, falnici, nălță și subțiri, este ospitalitatea. Pe Moții î-am studiat eu însuși la Roșia-Abruduluă, unde săt vestitele mine de aur :

Ați fost voi ore la Abrud ?
 Acolo 's munții o comoră :
 În pétră dă ciocanul crud,
 Mai dă, mai dă a suta óră,
 Tot dă sâlbatecul ciocan,
 Sburând scinteï ca din balaur :
 Se sparge bietul bolovan,
 S'atunci din el să alege aur !...³⁾.

1) Revoluția lui Horia, p. 81.

2) Moții, Bucurescă 1888, p. 60.

3) Sarcasm și ideal, Buc. 1897, p. 177.

Un aur ales dela Abrud a fost pentru mine nevăsta mea, sufletul nevestei mele. Am cunoscut-o la 1863. Ne-am cununat în Bucurescă la 10 Iunie 1865 în bisericuța lui Sf. Ilie din Gorgană.

Intr'una din notișele sale biografice, Arago povestesce despre duiosa Josefina, pe care Gay-Lussac o întîlnise la teșgheaua dintr'un magazin de rufării și care a devenit apoi pentru dinsul prin căsătoriă cea mai vrednică soția, cea mai iubitore tovarășă, un *alter ego* identificat cu sufletul bărbatului. «Frumosă, plină de spirit, strălucitoră în societate — de care însă nu făcea haz —, prin grația și prin maniere alese, d-na Gay-Lussac în curs «de peste 40 de ani a fost fericirea soțului ei»¹⁾... Ești nu sînt Gay-Lussac, dar Josefina lui a fost pentru dinsul mai puțin decum a fost pentru mine Iulia mea, tot vîr'o 40 de ani, prin devotament, prin sacrificie, prin înălțimea caracterului.

Primul an al căsătoriei noastre ne-a fost unul din ani cei mai sărăcăcioși ai vieții mele. Când ne-am dus la cununiă, Iulia mea nu avea nimic, iar eu aveam în pungă doar poli din cari am plătit și popei. Dar cât am fost de fericiți, cât de plini de credință în ajutorul de Sus! Atunci am publicat eu poezia:

1) Arago, Oeuvres ed. Barral, t. III, p. 60—61.

LA IULIA

Când văd o flóre
 Lucind la sóre
 Ca o lumină din curcubeuă,
 Mă fac o rază
 Ce coloréză
 Flori și mai măndre pe chipul teu !

* * *

Când pe sub séră
 În primă-véră
 Privighetórea cântă cu dor,
 Pîntre suspine
 Gândind la tine,
 Te-aud, iubito, șoptind amor !

* * *

Când luna 'n unde
 Galeș s'ascunde,
 Vîrsând în valuri miî de scînteî,
 Eü jur, Iulie,
 Că-î mult mai vie
 Văpaia dulce din ochiî tei !

* * *

Când în altare
 Vin cu 'ntristare
 S'ador în pace pe cel de Sus,
 Văd pe icónă
 Sânta Madónă,
 Si bietul cuget la tineî dus !

Nimic nu'mi place!
 Inima tace,
 Dar mintea 'ntrébă de multe oră:
 Să fi tu óre
 Mař dalbă flóre
 Decât atâtea sublime floră?

* * *

Scînteî plăpânde,
 Steluþe blânde,
 Să nu mai fie ca 'n ochiul teu?
 Să fi tu óre
 Lună și sóre,
 Lună și sóre și Dumneþeu?...

* * *

Suflet, junia
 Si poezia
 Ast-fel se 'nchină la dîna lor,
 Pe lîngă care
 Totul se pare
 O nöpte négră, un negru nor!

* * *

Suflet, junia
 Si poezia
 Din cer în lume când rătăcesc,
 Aduc cu sine
 Forme divine
 Si prin iubire le răspăndesc!

* * *

Suflet, junia,
 Si poezia

Sint călătore pe-acest pămînt:
 Ori-ce le place,
 Vor să'l îmbrace
 In haîna țerîi de unde sint!¹⁾).

Pînă la căsătoria mea în 1865, eû am scris câte-va articole de știare, vr'o câte-va broșure și o colecțiune de documente, iată tot. Eram o năpte despre zorii de ști, nu încă diminetă; eram o mică parte din eû al meu, o parte obosită și desgustată. De atunci încocice, prin nevestă-mea, de odată eû m'âm simtit întreg și luminos. Chiar în anul cununiei eû am publicat cele trei conferințe, care făcuseră o mare impresiune: *Talmudul ca profesiunea de credință a poporului israelit*; apoi *Trei Ovrei: jupânul Shylock al lui Shakespeare, domnul Gobseck al lui Balzac, jupânul Moise al lui Alexandri*; în fine *Industria națională, industria străină și industria ovreească față cu principiul concurenței*. În același an a eșit volumul meu: *Ion-vodă cel Cumplit*. În același an iarăși, locuind într'o jumătate de căsuță din Popa-Rusu, am scris cele două piese teatrale: *Domnița Roxanda*, apărută în știarul «Familia» din Pesta, reproducând apoi în «Revista-Nouă» sub titlul *Femeea*, și poema dramatică: *Răsvan și Vidra*. Ambele piese reprezentau

1) *Satyrul*, 1866, No. 10 din 16 Aprile; — cfr. Hasdeu, Poeziî, Bucurescî, 1873, p. 6.

fie-care căte un deosebit mare caracter femeiesc, și ambele au fost închinatne nevesteř mele.

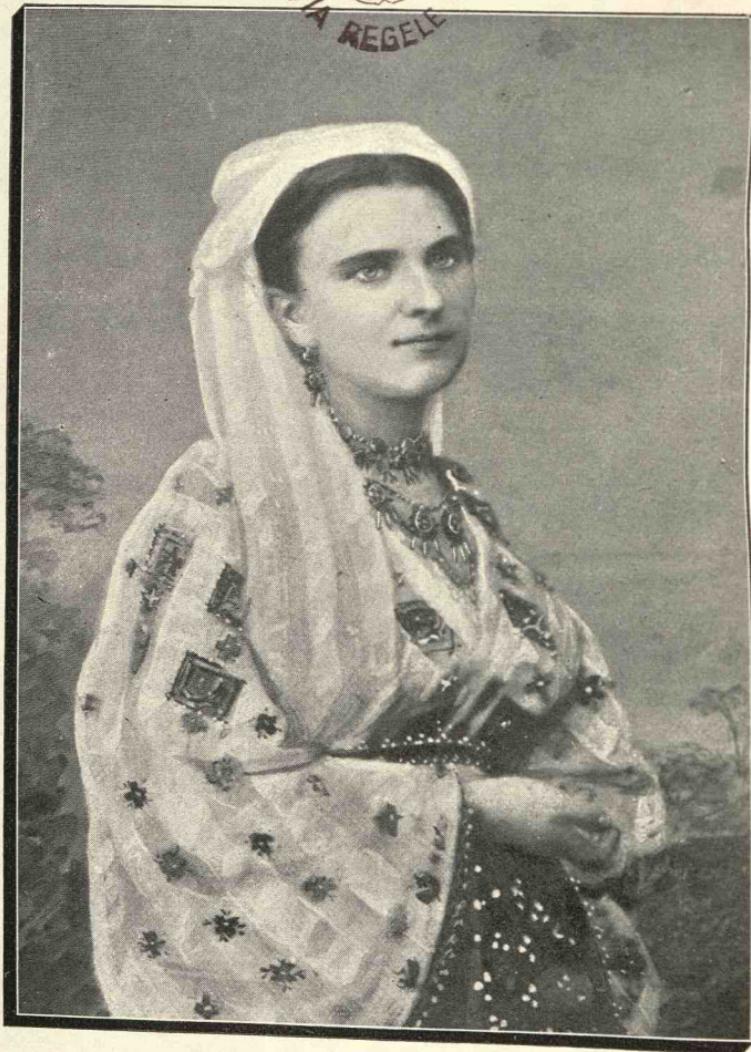
Marele cugetător englez John Stuart Mill, dedicând o scriere a sa memoriei soției sale, îi dice: «Aceleia care a fost înșuflătore și 'n parte autore «a tot ce este mai bun în scările mele, amiceř și «nevesteř al cării sublim simț al adevărului și al «dreptului a fost pentru mine cel mai puternic in-«demn și a cării aprobată mi-a fost cea mai de «căpetenie răsplătită»; și apoi Stuart Mill încheia: «Dacă eu aş fi în stare de a exprima numai ju-«mătate din marile cugetări și mărețele simțirii «îngropate cu dinșa, lumea ar culege mai mult rod «decât din tot ce mai pot scrie eu singur, nesug-«gestionat și neajutat de înțelepciunea ei cea a-«própe fără sémén¹). «Înțelepciune fără sémén», «unrivalled wisdom», Englesică pentru Engles, acăsta a fost și nevasta mea — Româncă pentru Român. În același mod îi dedicam și eu drama mea *Domnița Roxanda*:

«Scumpeř mele soții
 «Iulia Petriceicu-Hasdeu,
 «născută Falics dela Roșia-Abruduluř,
 «acăstă mică încercare, scrisă din îndemnul
 «ei și sub inspirațiunea iubirii sale». ²⁾

1) *On liberty*, London, 1867.

2) *Familia*, 1868. No. 23, p. 267.

FUNDATIA REGELE CAROL I

1868

Dómna JULIA B. P. HASDEU

In fruntea lui *Răsvan și Vidra*, pe de altă parte,
sună următorea dedicătiune :

Soțieř mele.

Cumplita sărăciă ř'invidia viclenă
Danțař în jurul meř :
In inimă durere, ſ'o lacrimă pe génă,
Si 'n pept suspinul greř !

* * *

Tu însă, ca o lampă remasă 'n mîngâere
Când factele ſ'ař stîns,
Cu-o rađă de iubire sorbiař acea durere,
Secař amarul plâns !

* * *

Suspinul, singur numai, ſim ſta mereu în cale :
Oftam făr' ſă voesc,
Ca umbrele ce 'n fařa lumineř matinale
De nopte ne-amintesc ...

* * *

In órele acelea de sumbră poezie,
Cu-o mână 'n mână ta,
Am scris acéstă dramă ce 'n vîetă'mi o să fie
Ca flórea «Nu-m'uřta» !

* * *

Precum ſe 'nchégă unda, de vécuri picurată
Pe-o stâncă ne'ncetat,
Aşa oftarea'mi lungă aiceř inchegetă :
Suspin cristalizat !

* * *

Mânia mizantrópă a omuluī în gónă,
 Sarcasmul infernal,
 Le veđi în astă carte, infipte 'ntr'o icónă
 Cu vîrful de pumnal!...

* * *

Și cuī să 'nchin eū óre, când timpul se resbună,
 Echoul amortit
 Al unor viscolă care, cu tine împreună,
 Atuncea i-am simțit ?

* * *

O ! tu, ce chiar suspinul îl împărțiai cu mine,
 Făcêndu'l mai ușor :
 Tăiai oftarea 'ntrégă în două mică suspine,
 Unite prin amor!...

In adevăr, eū puteam lucra atunci, puteam căci Iulia mea nu numai mě măngâia la muncă, dar îmī făcea nesimțite nevoile: ea singură tărguind în piață, ea singură fierbend bucate, ea singură croind și dregend rufulle și hainele, ea singură potrivind ca să nu ne lipsescă banul; ba încă, din acel ban ea isbutia să pună ceva la o parte, ca să ajute pe alți mai săraci, — ea, o femeie evangelică, un chip de Marta, nică odată vanitate, nici căiră lux și petreceri!

Aşa a fost pînă la anul 1869, când ni s'a născut o fiică numită tot Iulia, acea «Lilică» a noastră, despre care marele poet francez Sully Prudhomme

a scris la 1889: «D-şóra Hasdeu în Franța a făcut «României cea mai mare onore. Talentul ei se poate calătura cu cea mai alăsă flóre, a căreia îmbobocare a fost svăpăiată întreruptă, dar în care botanistul recunoște totă caracterele celei mai rare «varietăți»¹⁾... De atunci încóce, în curs de opt-spre-dece ani, nevěsta mea, probedința familiei, s-a făcut treptat doică, dădacă, pedagogă, colegă de studiu, și 'n fine «garde-malade» pururea neadormită, pururea admirabilă prin energie și abnegațiune. În curs de opt-spre-dece ani, Lilica n'a făcut un pas fără mumă-sa: în țără și în străinătate, a-casă și 'n călătorii, la Sf. Sava în Bucuresc și la Sorbonna în Paris, pretutindeni, pretutindeni nedespărțite. Apoi dispărând Lilica, rămași noi fără dinsa pe pămînt, amîndoî mai trăiam numai unul pentru altul și unul prin altul, unul în altul iubind pe Lilica. În 1898, când ne-a cercetat la Câmpina vechiul meu amic Angelo de Gubernatis, în descrierea călătoriei sale el dice: «M-me Hasdeu est bien abattue elle aussi; son regard cherche encore sa Julie; sa grande beauté a été flétrie par une immense douleur; mais elle porte avec noblesse son lourd fardeau»...²⁾

1) Oeuvres posthumes de Julie Hasdeu, Chevalerie, p. VII.

2) La Roumanie et les Roumains, p. 100.

Cât timp erau pe pămînt amîndouă: Iulia nevăsta mea și Iulia fiica nôstră, eû serbam tot-d'au na pe ale mele *2 Iulie* în  iu de *2 Iulie*. La 19 Iunie 1902 — tocmai *2 Iulie* stil nou — a reposat și a *2-a Iuliă* a mea. Eî bine, și de acum înainte eû voiû serba nestrămutat aceiașî și de *2 Iulie*, o voiû serba liniștit și mulțumit, căci pentru mine, da, pentru mine ele n'a  murit.

La înmormîntarea nevestei mele mi-a  sosit o mulțime de scisorî și telegramă de condolean ; trei însă, numai trei, mi-a  străbătut adânc în inimă și nu le voiû uita nic  odată.

De ntâi  mitropolitul Partenie al Moldovei, care cunosea bine familia mea când era superior al capelei române din Paris, s'a grăbit a m  trimite din Karlsbad urm toreea telegramă dui s ă și profundă:

«Feci ra Lilica primesce bucur s ă în loca ul «se  vorbitor iubita sa mamă. Imp rt șesc din «inimă ac st  a doua durere ce te-a cuprins, o! «de trei ori vrednicule de pl ns tată — soț — și «b tr an al n mului nostru. Dumneșu să te m ng e «și  nt r esc  în calea cea grea și nesf r it  a du- «ceri  p m ntene».

Apoi colegul nostru Ion Kalinderu m -a scris: «Neclintita credin ă ce ave i în Dumneșu și

«în viéta cea nepămîntescă a ființelor ce ne-a ū
«fost scumpe vă va fi razim puternic în restriște»...

In fine, colegul nostru Alexandru Xenopol îmă scrie împreună cu Dómna Xenopol:

«S'a dus și iubita D-tale soția după iubita D-tale fiică; s'a dus tot ce aveař mai scump în astă «lume; dar credința adâncă ce o ař în nemurirea «părții nóstre mai bune, te va face să veđi în acăstă despărțire nu sfărîmarea pe veciă a unor «sfinte legături, ci numai o călătoriă spre un loc «depărtat, în care cu toții avem să ajungem»...

Nu sint dară singur, eū care cred și sciū că persóna móre, individul însă, «*σῶμα πνευματικόν*» al apostoluluiř Pavel, nu pote muri, ci evoluéză :

Materiă și forță ! Din forța cea supremă
Ceř numai forță, una, monadă fără ţerm,
Orǐ-ce se desfašóră, ori-ce se desdruméză,
Rémâne forță, însă c'un straiu de individ.

Și straiul se transformă. Prin viéti evolutive
Treptat se subțieză, ajunge străveđiu,
Nepipăit, elastic, întrețesut cu forța,
A cărei e pojghiță: un corp molecular.

Naturalistul, care din jos în sus învață,
Materiă viséză în universu 'ntreg.
Din sus în jos cu fală privesce filosoful,
Șiř pare numai forță. Se 'nșelă amîndoi.

Poetul singur scie, extaticul prin care
 In jos zîmbesce cerul, pămîntul plânge 'n sus;
 Si el, plăpânda harpă, vibréză totodată
 Cu Dumnedeu-iubirea și cu iubirea-om...¹⁾

Voiū termina prin ultimul cuvînt, adică ultima dorință a aceleia, pe care am numit'o: «O nevěstă Româncă».

Cu cîte-va săptămână înainte de vecinica plecare, când presimția sfîrșitul seū cel pămîntesc, nevěsta îmī vorbi într'o séră:

— Noă ne-am hotărît de demult a dărui castelul nostru Academieř. Dar care ū va fi eř folosul material? căcă proprietatea nôstră nu aduce nică un venit, deși ne-a costat fórte mult. Tocmai la acésta m'am gândit și eū. Turnul, care este o biserică, va r m n  inalterabil; restul însă, afară de dependin e, form z  treĭ apartamente deosebite, fie-care apartament având c te treĭ frumóse odă mobilate, nouă odă peste tot, cu t te comodit ile pentru locuin a a treĭ famili  separate. Câmpina fiind vestită ca sta iune climaterică, în fie-care v r  treĭ membri a  Academieř, fie Munteniĭ, fie Moldoveniĭ, fie de dincolo, fie-care cu familia sa, cu nev sta și cu copila ii, vor put  locui aicea fără a plăti chiri , odihnindu-se și în-

1) Sarcasm și ideal, p. 200.

tremându-se. Pe lîngă modesta diurnă academică, va fi un mic ajutor suplimentar, rînd pe rînd câte trei, pentru membrii cei săraci sau bolnavi, săraci și nenorociți mai ales cei de peste Carpați. Academia va mai căpăta dela noastră biblioteca ta: cele 5000 de cărți, manuscrise și documente, multe fără prețiose. Pe deasupra, după plecarea noastră în lumea cea-laltă, tot Academiei îi va apartine dreptul exclusiv de a edita scrisorile tale și ale Lilicăi, unică avuția a noastră, din care noi am trăit și am trăit binișor. Tu ești Moldovén, eu sunt Ardelencă, Lilica era Munteancă; locașul nostru, prin întemeietorii și prin ospetii, va fi dară o miniatură a Daciei...

Iată ce vrea să dică: o nevăstă Româncă!

O nevăstă româncă în viață după moarte.

Şedințe extra-academice.

La 7 Martie, între orele 2—3 p. m., conferința de mai sus a fost citită în ședință publică a Academiei Române. Nu ești voiu vorbi despre impresiunea pe care a produs-o asupra ascultătorilor. Vr'o câte-va șă spui bucurescine de séră așa că mentionat în aceeași săptămână în acea conferință, dar fără analisă. Înainte de 7 Martie manuscriptul n'a fost arătat sau citit absolut nimăruș dintr-o parte amică mea; dintr-un indiferență am citit-o în treacătul săptămâni d-lui I. Bianu. În aceeași séră din 7 Martie avusei o ședință spiritistă intimă tot în București, în odaia mea din «Splendid-Hôtel», unde a luat parte un medium scriitor automatic, care nu așistase de loc la Academie. Afară de medium K., față așa că fost doamna Cioca-

zan deputat, I. Spirescu fotograf și Brănénu publicist, cări nici ești n'ați fost la Academiă. Menționând anume pe cei de față, nu cred de trebuință a spune și numele lui medium pentru a nu-i atrage unele neplăceri. În România, de o cam dată, poliția și parchetul nu se legă de mediumi, ca în Germania actuală, dar cine scie ce se poate întâmpla mâinii sau poimâni; și 'n oră-ce cas, pretutindeni curioși și gură-cască sănătate dispuși a nu lăsa în pace pe cei înzestrați cu această prețiosă și rară facultate psihică inconscientă. Să observați bine că o asemenea anostă persecuție nu aduce nici un rezultat serios, de oră ce un adevărat medium, chiar după ce se citește comunicațiunea cea primă printr'insul, nu și amintesce cele citite sau le ține minte confus, uneori nu le înțelege bine, — o particularitate caracteristică a inconscientului, fie omul alt-fel ori-cât de intelligent. În acea ședință din 7 Martie noă am fost dară cinci peste tot: eu, dd. Ciocazan, Spirescu, Brănénu și K. medium. Pe măsă era un tenc de hârtii și de creioane de'naintea lui medium, care sta în picioare și, fără nici un fel de pasă magnetice sau de adormire ipnotică, el a trecut *in transă*, adecă într-o stare quasi-cataleptică, peste câteva minute după stîngerea lămpei, și a scris apoi cu o repeđiciune vertiginosă. Am primit atunci următoarea sublimă comu-

nicațiune, controlabilă din tōte puncturile de vedere: amânunte, unele sub-înțelete și cunoscute numai mie, caracterul deschis și forțe energetic al soției mele, pînă și expresiuni personale proprie:

«În fine, dragă Hasdeu, m'ăi scos la ivelă. Sînt «forțe multămită de tōte cele ce aî povestit asupra «trecutului nostru; bine înțeles: trecutul sufletesc, «dăsand de o parte grămada de nori, cari ame- «nințau adesea să ne înnenece traîul și să ne întu- «nece lumina viitorului. În adevăr, acolo am fost «tot aceia ce sînt și aici, însă ceva mai puțin bună, «căci — de! — ori-câtă tărie aveam de a mă face «nesciutore, totuși partea trupescă căuta să puie «pedecă seninătății mele sufletesci. Grele ne-aű fost «începuturile modeste, însă tot-dea-una demne. Am «trecut prin multe, însă și tu aî ascultat la glasul «meu, și aî priceput când ne amenințau clipele de «grele cumpene. Ești munciam alătură cu tine, și «tu munciai pentru doi, mai târziu pentru trei. «Ah! cât eram de multămită, când aî arătat lumii, «mai cu sémă lumi din terra românescă, când aî «arătat — dic — cum trebuie să fie nevesta. Da; eram «mândră când eram gospodina casei — fără de «nici un ajutor; mândră când am fost doică și «mândră când eram învățătoare; și cât la locul «meu eram atunci, când trebuia să împart sufe- «rința cu ceia ce atâta suferă; și cu tōte acestea

«să pot trece peste tóte, punênd stâvilă durerii pentru
 «a puté da o rađă de măngâere aceleia ce acum
 «e aici lângă mine. Oră-când te-am înțeles; în tot-
 «dea-una te-am rădicat; și nu dóră că erai ade-
 «menitor, nu, ci pentru că în tine se întrupa ul-
 «tima și pe veci stînsa rađă de mare ném. Cât
 «eram cu *Lilica*, încă speram în viitor; când s'a
 «stîns, nu mi-ař rěmas de cît tu, și în tine era
 «adunată întréga mea viéťă pămîntescă. Acum
 «însă te slăvim aici, și nu te lăsăm chiar dacă ař
 «șovăi... ař pe mine, care dacă nu mě amestec
 «în unele, totuši fac ce'mi place mie a face acolo
 «la drăguțul nostru de castel. Póte Vasile¹⁾ să se
 «créđă că este grozav; însă dacă nu ař fi eř acolo,
 «atunci multe neajunsuri s'ar ivi și le-ař simți;
 «săř spuř astea luř Vasile ca să nu se pré mân-
 «dréscă, că eř nu'l voiř lăsa. Dragă Hasdeu, iři
 «mulțămesc de tóte... Cred că ești mulțămit și tu
 «de cele ce ţi-am spus, și crede că va fi în cu-
 «rând vremea ca să se limpedescă multe de acolo.
 «Cum mař rîdeam noi, când ař spus că acum s'ař
 «dus ambele Juliř; și când lumea picură de lacrimiř,
 «óre noi nu vedeam totul? Si dacă ař sci cît sîn-
 «tem de fericite aică în adevărata viéťă!... Nu mai
 «am pentru ađi nemic a mař scrie, și rěmâne la

1) Vasile Pascu, intendentul meu, care este credinciosul nostru dela 1888 încóce, rěmas acuma singur însărcinat cu gospodăria.

«viitórea şedinţă... Aşteptând până atunci, te să-crută a ta Julie».

Acéstă comunicaţiune curat spiritică, dată fiind în multiplicitatea de condiţiuni pe cari le intrunesc, chiar dacă eű n'as avé alte sute și miř de probe analóge, ar fi singură un argument suficient de nemurirea individuluř omenesc în afară din corpul cel pămîntesc, căci dece farsorř în curs de dece dile nu vor fi în stare de a contraface o asemenea obiectivitate personală.

Eű însuři, care cunoșteam pe nevěsta mea în timp de aprópe 40 de ani, o recunosc aci pe deplin întrégă în ori-ce cuvînt, în ori-ce intorisetură de frasă, în ori-ce exclamaţiune sau gest verbal; eű însuři, care sint autorul conferinřeї mele academice, n'as puté combina aşa de aidoma un rěspuns din partea sořieř mele; cu atât mai vîrtos un străin ar fi într'o imposibilitate categorică sub raportul formeř și sub raportul fonduluř tot-o-dată. Orř-care ipotesă ne-spiritică ar fi pré trasă de pér, nefiréscă, absurdă.

Să mai adaug o lămurire fôrte quintescentială. În experimentaţiunile mele spiritiste, n'am căutat nică o dată a căpăta comunicaţiuni extra-terestre decât numai și numai dela ceř ūbit  de mine și căroră eű le-am fost ūbit, pe prima lini : tatăl

meū, fratele meū, fiūca mea, nevēsta mea. Cine vrea să converseze îndelete cu un Kant sau un Napoleon, cine doresce să afle dela cei dușii comori sau secrete de Stat, — sănătate! dar eū unul n'am făcut'o și n'o voiū face; ba nu'mi plac nicī în genere spirite anonime sau pseudonime pe cari nu le pot *controla* într'un mod individual serios. Control și érăși un multiplu control înainte de tōte! căci în comunicațiunī spiritiste câte o dată se fură, mař mult séu mař puřin, elemente subiective prin auto-suggestiunea propriă inconscientă chiar a celuř mař bun medium. Feriți-vě dară cu tot dinadinsul de spirite anonime séu pseudonime necontrolabile; iar dacă temelia ţubirii vě lipsesc, dacă n'aři ţubit adevărata pe nimenea și n'aři meritat nicī o dată o adevărata ţubire, tōte ţubirile vōstre resumându-se într'o complicațiune de egoismuri reciprōce, — o! atunci mař bine nu vě mař băgaři de loc în sciința sufletului.

Peste o sęptemână, la 14 Martie, în acelař loc și prin acelař medium, fiind fařă fotograful Spirescu și pictorul Eugeniu Vořescu, în aceleař condițiuni eū am primit o nouă comunicațiune, relativă la aceiař conferință academică. Iată-o:

«Dragă Hasdeu, după cum veđi, eū rěmâiř mereu aceiař, pót deprivndêndu-mě din ce în ce

«mai mult cu tōte cele de *aici*¹⁾). Crede că nu mă «las nică eū mař în urmă; și cu tōtă voința ce o «am, înving o mulțime de pedecă, cară pōte nu «de-aș fi putut supune, dacă nu aș fi din *Moři*. Sint «atât de mulțămită vědēnd pe d. Vořnescu pîntre «moř; nu trebuă să lipsescă atât de mult; ar fi «putut să ne dea semne de viéță nu numai ȳiuă «spre a'ș arăta suferințele, ci mař ales séra, când «eū 'i-aș fi putut da remedii contra neajunsurilor «ce le are. Un lucru am de rugat pe d. Vořnescu: să facă dreptate și să împingă la dreptate și pe cei-lalți, când va fi nevoie. Mulțămesc «de vizită, și credă că trebuă să fie aici mař cu «sémă în astă-séră: veř vedé mař târđiu pentru «ce. Dragă Hasdeu, dacă ař sci tu, cât bine va iș- «vorî pe urma conferinței ce ař tinut'o la Academie! «Tu încă nică nu'ři poři da sémă. Astăđi tōtă su- «flarea românescă, dar mař cu sémă femeile aș- «téptă a citi în revista lui Pětrașcu cele ce ař spus «despre «O nevěstă Româncă». Binéle va fi simțit «după o generație, iar conferența ta va fi folosis- «toare ca un model de educație a tinerilor căsăto- «riři. Mař mult ca atâta nu'ři pot spune; iar de- «spre rezultat il veř vedé *aici*²⁾). Adevărat că socrul

1) Cuvintul *aici* e subliniat în original într'adins, căci mař jos aceeași cuvînt e întrebuițat cu sensul obișnuit pâmintesc, s'apoř la sfîrșit ţărășii subliniat cu sensul cel spiritist.

2) Adecař: il veř vedé după mōrte.

«tată a lucrat împreună cu tine, pe când eū că-dăuziam amintirile tale. Ce să' ţi mai spun? Sint «pe deasupra de mēsură toţi satisfăcuţi. Resultatul « — tărđiu, însă atât de folositor! Mai multe altele «nu am a' ţi spune, și de aceă pun capăt scrierii «mele, îmbrăţoşându-te cu drag a ta Julie».

Acéstă a doua comunicațiune spiritistă asupra aceluiașă subiect aruncă o rađă și mai viuă de lumină *controlabilă*.

La 14 Martie eū nu dedusem manuscriptul conferinței mele la «revista lui Pětrașcu», adecă la frumósa publicațiune periodică «Literatură și Artă română», căci manuscriptul fusese încredințat deja la 7 Martie în mânila d-lui I. Bianu, major domul Academiei, după cum l'am calificat eū cu o altă ocasiune academică¹⁾. Așteptam dară ca lucrarea să apară mai întâiū în *Analele Academiei*. După 14 Martie m'am convins însă dela însuși d. Bianu că publicarea va întârđia, și atunci am fost silit a alerga la ospitalitatea d-lui Pětrașcu, ceea-ce tocmai mi-o prevestise dejă comunicațiunea de mai sus.

O altă împrejurare caracteristică este că ma-

1) Vedî diarul *Conservatorul* No. 72 din 1 (14) Aprilie 1903: «Cartelul academic».

nuscriptul, fiind depus la d. Bianu, nu voiam să'l retrag, și deci trebuie să am un alt manuscrift. Ești nici o dată, dar nici o dată nu trag o copiă după ce am scris ce-va: nici o dată nu fac doue exemplare. De astă dată pentru prima óră m'am pomenit a-casă cu o copiă, pe care am putut immediat s-o daú la «Literatură și Artă».

Mař este o particularitate interesantă. Revista d-lui Pětrašcu întărđiase par'că într'adins. Ești dorîam cu orř-ce preț conferința mea să ésa la lumenă pînă pe la începutul lui Aprilie, vrea să dică pînă la închiderea sesiunei generale a Academiei. Uniř mě asigurař că revista d-lui Pětrašcu a și încetat de a mař apare, de vreme ce nu s'a věđut nici pe Ianuarie. Eř bine, pe la finea lui Martie s'a tipărit un numér duplu: «numérul de la 25 Ianuarie și 15 Februarie 1903», prin care se începe «anul VII» și care cuprinde tocmai în fruntea lui conferința mea cea citită în Academiă la 7 Martie, ca și când ar fi fost împediat anume ca să aştepte două luni.

Tôte acestea pot fi privite ca azarduri, dar atunci sînt *pré pré* azarduri. Si ești numesc azard tot ce nu mi-o explic pînă ce nu sînt încă în stare de a mi-o explică. Aci însă ești am ajuns a mi le puteă explica, considerându-le ca inspirařiune, prin urmare nu un azard, nu ce-va fără causă, ci efec-

Dómna JULIA B. P. HASDEU

în 1899

tul acțiunii unor suflete desincarnate, cără au rămas forțe energice, acțiunea lor fiind demonstrabilă, deși agenții sunt invizibili, inaudibili, inpalpabili pentru generalitatea pământenilor. Adesea noi înșine, cei cără recunoșcem posibilitatea inspirației în principiu, ne închipuim totuști în aplicațione că noi singuri am lucrat prin propria noastră inteligență fără niciodată un amestec supra-normal din afară. Așa, bună-înțeles, eu eram convins că conferința mea academică a fost pe deplin o lucrare a mea individuală. Comunicaționea cea din 14 Martie îmi spune însă: «soerul tatălui a lucrat împreună cu tine, pe când eu călăuzeam amintirile tale».

Exemplul cel mai complicat și totuști cel mai controlat al acțiunii asupra unei scrieri a mele din partea mai multor Spirite amice, adică a unor amici plecați de pe pămînt, o acțiune la care eu m'Am supus nu într'un mod servil sau indiferent, ci după multă luptă, a fost articolul publicat în *Cronica* No. 441 din 3 Noembrie 1902, apărut apoi în *Apărarea națională* No. 106 din 10 Novembre.

Pentru o desăvîrșită claritate, casul fiind foarte important din punctul de vedere al comunicațiunilor spiritice, sunt silit să reproduce aci mai întâi textul întreg:

Ce fel de anti-semiți săt Români?

(Scrisoare deschisă către d. I. G. Bibicescu)

Il est, en effet, curieux de noter que les Juifs fournissent un contingent d'*aliénés* quadruple et même sextuple des autres concitoyens.

Cesare Lombroso.

Iubite D-le Bibicescu,

Săt vr'o doue-decă de ani de când ne cunoscem. Mă-ai fost tot-dă-una fără simpatie. Ești săt conservator (nu junimist), D-ta ești liberal (nu socialist), și totuși ne legă o nestrămutată stimă reciprocă, cu singura rezervă că ne ferăeam de a vorbi între noi politica de partidă. Este însă o altă politică, politica cea mare, aceia în privința cării, la Români cel puțin, deosebire de partide n'a existat nică o dată: liberalii și conservatorii, albi și roșii, au fost strâns uniți de căte ori se încercau a ne lovi dușmani din afără, fie prin fapte, fie prin presă, fie prin note diplomatice. Românul acela care ajută și susține direct sau indirect o calomniă străină asupra nemului românesc, plășind *ziduri chinezesci* bună-óră, pe un asemenea pretins Român diarul «Cronica» îl calificase pré-aspru *tradător*, alții — cu un termen pré-blând — ar putea să nu'l califice, ci numai să'l *descalifice*, ești însă — nică

pré-blând, nicăi pré-aspru — pe autorul famoselor celor trei-spre-dece articole din «La Roumanie» îl consider ca un simplu *avocat international*, și i ajunge atâtă. Iată de ce, iubite D-le Bibicescu, pe terenul acestei politice de apărare națională, ești conservator și D-ta liberal, noi putem să vorbim fără a ne aluneca în cărtă de partidă.

Discursul D-tale, ținut în consiliul comunal din București la 2 Octombrie, discurs admirabil prin tact și prin temperament, nu avea nevoie de a răspunde la extravagantul amestec al Statelor-Unite, care făcuse deja din capul locului în Europa întrără un colosal fiasco. Nu D-lui Hay îi răspunde dară primarul Capitalei române, ci numai își face datoria de a deștepta țara la timp asupra fiilor celor vitregi, cari cu sciință sau mai bine fără consciință, meșteșugesc a învenina pe nesimțiile viitorul nostru național. În memorabilul discurs, D-ta puie pe frontispiciu întrebarea: «Sunt persecuți Evrei în România?» și dovedesc prin date statistice că nu. Pentru a completa tesa D-tale, ești voi răspunde la o altă întrebare: «Ce fel de anti-semit sunt Români?» și voi căuta apoi să explică psicologicesce enigma așa numitei *cestiuni israelite*.

Nu cred să fie vre-un alt Român mai cunoscut și recunoscut ca anti-semit decât mine, și acesta

de patru-șecă de ani fără nică o șovăire. La 1862, în Iași, ești publicați un act din 1579, prin care Petru-vodă Șchiopul gonă pe Evreii din Moldova, și alăturam cuvintele Domnului moldovenesc cu ale lui Napoleon I când dicea: «des juifs sont de véritables «cnuées de corbeaux... ce sont des chenilles, des «sauterelles qui ravagent la France...» (Din Moldova, Iași 1862 p. 16—26). Aședându-mă apoi în Bucurescă, ești am scos la lumină în 1866 mai multe «Studii asupra Judaismuluș» (Trei Ovrei—Talmudul—Industria Națională). De atunci încocice n'ami încetat de a combate invasiunea evreescă în România, nică o dată însă din vre-o preocupăriune bigotă; și pentru a pune în acăstă privință punctul pe *i*, am publicat la 1868: «Istoria toleranței religiose», apărută de întâi treptat în șiarul *Românul* sub patronajul regretatului C. A. Rosetti, veneratul nostru amic comun, iubite D-le Bibicescu, unde fuseserăm noi amândoi în aceeași școală a anti-semitismului celui românesc. De căte ori vedeam căte un Evreu devotat sciinței și care mi se părea crescut românesce sau cel puțin *românizabil*, ești îl îmbrățișam cu căldură și—notați bine—fără a'l îndemna la botez.

Se scie căte am făcut ești și chiar căte am suferit pentru D. Lazăr Șaineanu. O spune el însuși, măcar în parte, în broșura sa: «O carieră filo-

logică», Bucurescī 1901 pag. 1, 4, 8, 12, 15, 16, 19, 26—27, 32, 46, 56. Ceea ce însă nu se scie de loc, sunt relațiunile mele cu D. Dr. M. Gaster, astădī marele rabin la Londra și învierșunat adversar al Românilor. Îl cunoșcuī în 1879, când era încă tînăr, fórte intelligent și laborios, plin de foc sacru pentru sciință, înflăcărat pentru studiul filologiei române, și ţi propuseř atunci eū însuși de a stăruī ca să capete immediat naturalisarea. Conserv un ténc de scrisori dela D. Gaster, după cum conserv — sub titlul colectiv de «*Juvenes dum sumus*» — o archivă epistolară dela tinerii mei amici sau elevi de altă dată: Gr. Tocilescu, Bianu, Șâineanu, I. Bogdan, I. Bărbulescu, N. Iorga, etc. Dintre scrisorile D-lui Gaster voiu utilisa aci doue de o cam dată, ambele din Breslau, vestita pepinieră a rabinilor. La 10 Februarie 1880 D. Gaster îmă scrie: «În fine, mi s'a urit de a mai sta ca o amfibie: «român și neromân tot de o dată, și m'am adresat «aăă către D-nu Rosetti alăturând o cerere către «Cameră pentru indigenat. Tot de o dată mă a-«dresez către D-vóstră făcind acu întrebuițare de «bine-voitorul vostru serviciu, cu care ați promis «a mă sprijini și a stăru pe la locurile competinte «ca să nu mi se facă obstacole neașteptate. Aș «vrea ca să fiu deja discutat și votat încă în cursul «acestei sesiuni, de aceea vă rog a esercita toată

«influența ce posedați ca treburile mele să meargă «cât se poate de grabă. Nu sciū dacă n'ar fi oportun «să mă adresez și către Dim. Sturdza? Ce credeți «D-voastră. Adevărat să mărturisesc, nu m'aș «bucura cu o aşa slabă majoritate cum a fost la «calții. Cel puțin atât cred că am meritat dela țara de «care m'am ocupat cu atâta iubire și patriotism!».. În scrisoarea din 15 Martie același an, D. Gaster dice: «Viū acu din parte'mi a vă mař mulțumi «pentru stăruința cu care lucrați la naturalizarea «mea. Sper dar că peste puțin se va decide...» Dacă ilustrul rabin n'a reușit, să nă-o lămurescă însușii; de sigur însă n'a fost vina mea, și nu a mea vină a fost expulsarea D-lui Gaster, care la 1880 se ocupase de România «cu atâta iubire și patriotism!».

Același fel de anti-semit am fost eu tot-d'a-una în privința Evreilor din afară. Pe străini cei eminenți în genere, fie ei catolici, fie protestanți, fie israeliți, i-am admirat, îi admir și îi voiu admira, regretând că nu sunt aici noștri. Cu răsposatul profesor Benfey dela Göttingen, Evreu, eram în cele mai bune raporturi personale și epistolare. În Paris, eu și familia mea, eram foarte bine cu familia D-lui Michel Bréal, Evreu, care mă și întrodus în Societatea lingvistică de acolo. Sunt în relațiunile cele mai amicale cu ilustrul Ascoli dela Milan, una

din gloriele Italiei. Un Ascoli, Evreū, îmă e tot aşa de drag ca și amicul meu Angelo de Gubernatis, catolic. Tot aşa fel de anti-semiță, întocmai ca mine, sănătoși Români. Ești nu sănătoș bun, și nu vreră să fiu mai rău. Să mi se arate un singur Român care să cârtărescă contra D-lui David Emanuel, profesor la universitatea din București și totuși Evreū nebotezat. Toți Români îl iubesc și îl stimăreză. Ești unul, dacă ar fi să formezi un cabinet, n'as fi departe de a-ți propune un portofoliu. Dar massa Evreilor, multimea cea îngrozitoare a habotnicilor, o! să mă ferescă Dumnezeu! Și cu ore să fie ei simpatici? Niciodată Bernard Lazare, care făcuse mai de-ună-dată un marș triumfal printre hahamii dela Bahlui pînă la Dîmboviță, făcând acum prin presa occidentală atâtă taraboiu contra închipuitelor persecuțiunii ale elementului evreesc în România. Repet încă o dată, nu în glumă, ci fără serios, niciodată Bernard Lazare nu îl iubesc pe Evrei, și drept specimen iată ce scriea el însuși în carte sa «L'antisémitisme, son histoire et ses causes»: «Quelles vertus ou quels vices valurent au Juif cette universelle inimitié? Pourquoi fut-il tour à tour, et également, maltraité et haï par les Alexandrins et par les Romains, par les Persans et par les Arabes, par des Turcs et par les nations chrétiennes? Par ce

«que partout, et jusqu'à nos jours, le Juif fut un être insociable...» (ap. Fr. Bournand, Les Juifs et nos contemporains, pag. 297). Are o deplină dreptate D. Bernard Lazare, căruia îi fac o adâncă plecăciune.

Evreii sunt siguri și vor să ne asigure pe totuști că ei sunt poporul pe care anume îl alese Dumnezeu din totalitatea nemurilor omenesci. Fie; să ne lase dară și pe noi a fi după chipul și asemănarea lui Dumnezeu, urmând aceiași sistemă electivă, adică de a nu lua cu toptanul, ci a alege dintre Evrei întocmai precum Dumnezeu îi alese pe Evrei dintre cei-lalți. Ar fi o adevărată batjocură de a primi fără alegere pe Evrei numai și numai pentru că ei sunt ce sunt și cum sunt, pe când alegem unul câte unul pe Germani, pe Francezi, pe Italiani, bătină și pe frații noștri Români de pe aiurea. Ar fi și mai batjocuritor de a vinde noi înșine de bună voie pentru blidul cu linte, după expresiunea lui Moise, pentru «capitaluri străine» după teoria sau *pledoyer* D-lui Take Ionescu. Nu se află și nu se va afla în veci un ministru român, un avocat Crémieux în capul Statului nostru, care să cuteze a unei sinuciderări națională. Sunt un om aproape de săpte-deci de ani, sdrobit prin muncă și prin nenorociri; ei bine, eu nu măștii o clipă a smulge carabina mea din părete și brațul meu ar avea

destulă vînă pentru a spulbera crierii unuĭ asemenea ministru, ca pe un câne turbat. Anti-semitul român n'a cerut și nu cere alt ce-va decât: egalitate pentru Români de oră-ce rit și egalitate pentru străini de oră-ce religiune. Evreul, întru căt nu s'a împămîntenit, nu e Român, ci străin.

Și de când óre se bizuesc Evrei și a fi cetăteni Români? a avé la noi nisce drepturi mai mari decât cei-lalți străini? a se bucura de un privilegiu *ab antiquo*? Autoritatea cea mai necontestabilă despre starea României în ajunul anului 1821 este Dionisie Fotino, om de casă al Filipescilor, locuind în Ieră și având la dispoziție actele administrative ale epocii. El constată că pe atunci în Muntenia Evrei erau mai puțini decât Nemți și Armeni, iar sub raportul Moldovei ne dă o cifră precisă: «10 miile Evrei, împărțiți în comunități după orașe, având fie-care comunitate câte un hrisov special și contribuind câte o sumă determinată». (Istoria Daciei, t. III, p. 141, 340). Atâta tot și lada'n pod! cum se vorbesce în popor despre o zestre săracuță. După 1821 puvoiul Evreimii, în Moldova mai cu seamă, a crescut treptat pînă la proporțiunile unuĭ potop, nică odată însă ei n'aș fost priviți ca pămîneni, ci ca venetici, ca străini, ca *tîrtani*, — termen care însemnă pe un supus austriac, și nîl explică nu un filolog român anti-semit, ci Evreul

D. Lazăr Șăineanu înainte de a se fi botezat: «tîrtan — Unterthan» (Semasiologia, p. 246 nota). De unde dară pretențiunile Evreilor, cări pe de o parte ne aduc la noi busta ancheta D-lui Bernard Lazare, și pe de alta alergă la intervențiunea antipodilor? Ce însemnă gogorița emigrațiunilor, ca și când noi ar trebui neapărat să rugăm a nu pleca? Plece sănătoș! Cei mai bună și cei mai romanizați vor rămâne de sigur și vor cere împămintirea pe calea cea constituțională. Pe cei-lalți nu-i oprim și nu avem dreptul de a-i opri, afară numai dără pe cei nebuni la balamuc... A! tocmai aci este o cestiune științifică, pe care o voi discuta acum pe scurt cu somității israelite.

Evreul D. Bernard Lazare ne-a spus că caracteristica cea mai generală perpetuă a Israelitilor este că ei sunt *insociabili*. Într-o societate civilisată cei mai insociabili sunt negreșit nebunii, mai cu deosebire cei bolnavi de megalomania și de mania persecuțiunilor. Acei ce se cred singuri «aleși ai lui Dumnezeu» sunt megalomani fără îndoelă; căt despre mania persecuțiunilor, probă învederată sunt plângerile Evreilor contra României.

În adevăr, predispozițunea specială a Evreilor, prognosa lor pentru nebunia este un fapt de demult înregistrat în știință. Celebrul alienist italian Cesare Lombroso, israelit el însuși, constată că la

Evreii sint de patru si chiar de şese ori mai multă nebună de cât la ori-care altă naționalitate. El citează pînă și cifrele statistice exacte pentru Anglia, Italia și Germania după Jacobs, Servi, Verga și Mayr (L'homme de génie p. 178).

În momentul de a termina acăstă lungă epistolă primesc diarul parisian *L'Europeen* din 1 Noembre 1902, în fruntea căruia d. Anatole Leroy-Beaulieu, membru al Institutului, cere convocarea unei conferințe europene pentru regularea afacerilor Orientului și, între altele, dice: «En faisant reconnaître des droits des Chrétiens par la Porte, les droits des «israélites par la Roumanie, l'Europe montrerait au «monde qu'elle ne s'inspire que des intérêts de «l'humanité et de la civilisation...»

În loc de o conferință diplomatică ar fi mult mai potrivită o conferință internațională de medici alieniști, dar fără avocați de cei internaționali.

Cât pentru cei-l'alți avocați, ar trebui să se dea la lumină într-o nouă ediție și să se traducă franțuzesc și nemțesc, ba și englezesc pentru Statele-Unite, prețiosul volum de 472 pagine, intitulat: *Procesul locuitorilor din Darabani înaintea curții cu jurați din Dorohoi, darea de sémă in extenso cu pledoariile d-lor T. Maiorescu, L. Dimitriu, N. Voinov, P. Ghica, Lepădat, Mândru, Nic. Ionescu și G. Cimara și*

raportul procurorului general Remus Opran, Bucurescă
1879 în 8°.

Îți strîng mâna, iubite d-le Bibicescu, eu conservator, d-tale liberal.

Câmpina, 2 Noembre 1902

B. P. Hasdeu.

Acest articol a fost tradus immediat nemțesce în *Rumänischer Lloyd* (18—20 Nov. 1902) și a produs nu o mică impresiune în presa română (*Observatorul* 4 Nov. 1902, *Epoca* 6 Nov. 1902), mai ales în acea filo-semită (*Cronica israelită* 9 Nov. 1902), afară de o mulțime de felicitări căldurose orale și epistolare. Voiu cita în specie următoarele urări dela doi profesori universitari din Iași:

«Mult stimate D-le Hasdeu,

«Vă rog să mă dați voie să vă strîng mâna,
«cu totă puterea sentimentului meu de admirăția
«și entuziasm, pentru articolul *Ce fel de antisemiti*
«*sint Români*, publicat de curând în *Apărarea Națională*, și pe care tocmai îl terminați acum de ceteit
«în audul maș multora.

«Al D-tale cu totul devotat,

«I. Gavănescu.»

«Onorate Domnule Hasdeu,

«Adânc impresionat de energicele cuvinte cu

«cără ați înfierat purtarea nedemnă a autoruluă «celor 13 articole, caracterizându-le ca «pledoirie» «a «unui avocat internațional», vă rog să mă dați «voie și mie ca să exprim deplina mea admirăriune. În imprejurările prin cără trecem asemenea vorbe sunt adevărate *fapte mari*. Ele aruncă «asupra reacțiunii naționale lumina unuia nume «venerat de toți; ele îmbărbătează caracterele, aşa «de slabe, ale luptătorilor noștri; ele arată *direcția* în care trebuie să ne îndreptăm hotărîri, «fără întârziare și în *unire*, dacă nu vom să ajungem iloții jidanilor.

«Dacă *toți* fruntașii poporului nostru ar fi cugedit ca D-vostre dela început — ce departe am fi, «și de câte umiliri am fi scutit. Cea din urmă — «Marcus Samuel!

«Sfîrșesc, onorate Domnule Hasdeu, rugându-vă «să primiți, și cu acest prilej, încredințarea înaltei stime și admiraționă cu care sunt al D-vostre «cu totul devotat

A. C. Cuza.»

Voiu constata acumă nascerea cea psichică auto-biografică a articolului meu. Ca să fiu drept pentru Evrei, mărturisesc că acea nascere absolut intimă a ghicită numai făcea bucurescenă filo-semită *Dorobanțul* dela 13 Novembre 1902, No. 217,

unde un *Leibu Tinichigiul* dice: «Îmă vine cam greu
 «a responde aspru d-lui Hasdeu și nu voesc a' l
 «trata la rîndul meu cu neexactități, fiind că eș
 «respectez în d-sa pe omul ce trece de mare în-
 «vățat, logician, savant, om cu minte etc. etc., și
 «îmă vine greu să l' ia'u la refec în public, dar așa
 «între patru ochi, d-le Hasdeu, pot să vă întreb:
 «știi' d-vostră mă rog ce se vorbește de d. Has-
 «deu în București în privința copilăriilor ce face
 «cu experiențele d-sale spiritiste...» Așa este; a
 ghicit'o părdalnicul de tinichigiu. Originea artico-
 lulu'meū este spiritistă, da, și numă spiritistă,
 după cum ne vom convinge mai la vale. E de
 mirare însă că ghicitorul Leibu n'a descoperit în
 acel articol un element spiritist curat evreesc, și
 anume concluziunile, mele se intemează acolo pe
 două ilustrații israelite spiritiste: pe Cesare
 Lombroso și pe Bernard Lazare, cără amândoi de-
 monstră marea propensiune tradițională a Evrei-
 lor la megalomania, nebunia cea mai insociabilă.
 Cesare Lombroso, după ce ridiculisa de întâi spi-
 ritismul ca și Leibu Tinichigiul, a publicat apoi
 la 1901 următoarea solemnă energetică retractare:
 «Sono vergognoso e dolente molto di aver combattuto
 «con tanta tenacia la possibilità dei fatti cosiddetti spi-
 «critici»¹⁾. Cât privesce pe acum de curând reposa-

¹⁾ Armando Pappalardo, Spiritismo, ed. 2, Milano 1901, p. II.

tul Bernard Lazare, acela care venise la noi în România ca să ne amenințe cu urgia, publicase la 1893 două interesante articole spiritiste intitulate: *La télépathie et le Néo-Spiritualisme* într-o revistă occultistă¹⁾. Prin urmare, Leibu Tinichigiu pote să rîdă cu haz de «experiențe spiritiste», nu rîd însă fruntașii cei serioși ai Sionului.

Cel mai vechi specimen autentic de o scriere automatică, cel mai vechi și rămas necunoscut în literatura spiritistă, este tractatul despre vise din secolul IV, de Synesius, de întâi filosof neo-platonic, elev al sublimei Hypatia din Alexandria, apoi episcop al Ptolemaidei și celebru prin imnurile sale creștine, pe care le admiră Villemain²⁾. Acest tractat e fără remarcabil mai ales prin teoria perispiritului, adică a corpului fluidic neperitor intermediar între suflet și între corp pămîntesc, «πρῶτον σῶμα φυχῆς», «primul corp al sufletului», un corp pe care spiritul îl păstrează și de care se servă când plecă după moarte din corpul cel visibil. Synesius trimise tractatul său Hypatiei, scriindu-i următoarele: «Acăstă carte, pe care însuși Deul mi-a coperuncit să scriu și a judecat-o, o închin imaginea națiunii, discutând acolo despre suflete, despre

1) La haute science, revue documentaire de la tradition esotérique, 1893, t. I, p. 51—60, 74—91.

2) Mélanges historiques et littéraires, Paris 1827 t. III, p. 394 sqq.

«imagină sufletescă și alte câteva cestiuni, necer-
cetate pînă astă-dî de cătră nică un alt filosof
«grec. Ce să mai spun? Într-îngă acăstă carte a
«fost isprăvită într-o singură nopte, ba chiar pe
«da sfîrșitul unei nopți, după ce în vis primisești
«crunca de a scrie. În vîr'o două sau trei locuri îmă
«părea că nu ești scriu, ci parcă sunt unul dintre
«ascultători; și chiar acuma, când recitesc, sim-
«țesc asupra'mi ce-va minunat ca la poeții, ca și când
«mî-ar răsună la aud o voce divină...»¹⁾

De aceeași natură, absolut de aceeași natură este casul meu, dar cu totul nepoetisat, având a face cu morți bine cunoscuți, forte controlat, științifice metodic, și durând în curs de o lună și jumătate fără nică o visiune, fără extas și pasivitate ca la Sinesius.

În Septembrie 1902, abia două luni după mórtea nevestei mele, ești renunțasem de o cam dată la oră-ce preocupațiune politică, și cu atât mai ales nu mă gândiam de loc la cestiunea evreescă, pe care o deșteptase în România famosa notă diplomatică americană și pe care ești din partea'mi o consideram ca o simplă obrăsniciă caraghióză. La 13 Septembrie, având ospe la mine în Câmpina pe mediumul K., primii o comunicațiune spiritică

1) Sinesii Opera quae extant, ed. Petavius, Luteiace, 1623, p. 203.
Cfr. Druon, Oeuvres de Synésius, Paris 1878, p. 490.

dela soția mea, care mi-a vorbit numai despre apropiata aniversară de 17 Septembrie, când trebuie să fiu în Bucurescă la cimitir, acuma pentru prima oară eu singur dela mórtea fiicei noastre. A două dîi, la 14 Septembrie, pe neașteptate îmă sosește la Câmpina mediumul A., prin care obicinuit mi se comunică tatăl meu mai tot-d'a-una rusesce, după cum eu am spus'o deja în *Sic cogito* (ed. III, p. 151), căci Spiritul preferă limba cea mai întrebuințată în timpul vieții sale pămîntesci. Pe lîngă mine și pe lîngă mediumul A., erau față d. V. Cosmovici, d-na Luiza Cosmovici și intendentul meu Vasile Pascu.

Am primit atunci o lungă comunicațiune, din care extrag în traducere următorul pasaj:

«Cestiunea evreescă, rădicată de Americană, nu este aşa de nulă pentru România noastră după cum ești tu dispuș a o crede: în viitor vor mai fi erăși și erăși dificultăți în această privință. Dar de o cam dată este *necesar* pentru Români ca să se tipărescă un respuns curat istoric despre Evrei

Воп ось еврейскій поднятый Американцами вовсе не такъ ничтоженъ для нашей Ромыніи какъ ты склоненъ думать: впереди будетъ еще и еще зат удненія по этому воп осу. Но пока необходимо для Ромыновъ чтобы быль напечатанъ отвѣтъ чисто исторически объ Евреяхъ ромынскихъ, и статья должна появиться на фран-

din România, și articolul trebuie să se publice în limba franceză, îscălit și scris de un Hasdeu. Numele teu, da, numele teu e forte cunoscut în Europa, și articolul va avea o mare influență. Tu îl vei scrie nu ca anti-semit, căci nici tu, nici noi nu suntem anti-semiti, dar articolul va justifica România contra atacurilor ce fac Evrei. Dacă nu vrei să scrii francezește, atunci să scrii românesce. Resgândesc-te bine. Noi tot suntem în jurul teu, și îi vom sta în ajutor. Alexandru — Boleslas — Valeria.»

Acăstă comunicațiune venia dară nu numai dela tatăl meu singur, ci însotit de unchiul meu Boleslas și încă de bunica mea paternă Valeria, despre care eu am vorbit pe larg altă dată, născută Evreică, dar sublimă prin virtuțile sale: «une sainte par les actions nobles qu'elle a remplies dans son passage là-bas», după cum o caracterisă fiica

цузскомъ языкѣ и быть подпісана написана однимъ изъ Хаждеевъ. Твое имя, да, твое имя очень известно въ Европѣ и статья п оизведетъ большое влияние. Ты ее напишешь не антисемитически, потому что ни ты ни мы не антисемиты, но она оправдаетъ Ромынію противъ нападковъ которые дѣлаютъ на нее Евреи. Если ты не хочешь писать на французскомъ языкѣ, тогда пиши по ромынски. Обдумай все. Мы всѣ вокругъ тебя и поможемъ тебѣ. Alexander. Boleslas. Valeria.

mea¹⁾). Nică însăși bunica mea Valeria nu era de loc filo-semită; fiind că e să, forte aristocrați prin crescere, amândoi erau ostili Evreilor; apoi eu am fost tot-dată-una anti-semit. Prin urmare, comunicațiunea de mai sus cea cu: «nică tu, nică noi nu suntem anti-semiți» m'a supărat la culme, astfel că eu m'am grăbit să exclama immediat: «ba astă n'o voi face!» și am repetat-o cu necaz nu o dată mai multe dile succesive.

Așa aștăzi trecut la mijloc două săptămâni și mai bine.

La 3 Octobre 1902, fiind în Câmpina, îmi adusei aminte că n-am citit un sir de articole, publicate de curând de d. Take Ionescu în șiarul *La Roumanie* despre nota cea americană, și m'am hotărât să mișc cumpără două-și când voi fi în București, căci — îmi diceam — d. Take Ionescu este un fruntaș între conservatori, și eu unul, deși conservator, totuși trebuie să mă scutur de orice solidaritate cu unele apucătură strategice ale lui Take Ionescu. Această idee mă obsedă, și la 4 Octobre, sosind în București, m'am grăbit după amiașii a'mi procura numerele respective din *La Roumanie*. Nu le-am citit însă în acea zi, ci le-am rezervat pentru întorcerea la Câmpina. Observați numai că acea serie de

1) Sic cogito, ed. III, p. 219—222.

articole se începe anume la 19 Septembrie, adică aproape immediat după comunicațiunea pe care o primisem la 14 Septembrie, astfel că tatăl meu părea a mă preveni despre apropiata primejdia a campaniei celei americane a d-lui Take Ionescu. Am pricopuțo acuma, însă numai acuma.

In aceeași zi de 4 Octobre mă aștepta un alt nou fenomen spiritic, fără complicat și fără convingător.

La 4 Octobre, adeca o singură zi după cunoscutul discurs ținut de d. Bibicescu la 2 Octobre în Consiliul comunal din Bucurescă, discurs despre care nu scieam atunci nimic și nu puteam încă să sciu nimic, măcar că fondul lui era în cea mai strânsă legătură cu comunicațiunea cea dela 14 Septembrie, — la 4 Octobre, în Bucurescă, sera, în întuneric, fiind față fotografului Spirescu, mi-a venit două comunicațiuni spiritiste simultane, una prin mediul *K.* la un capăt al mesei și cea a doua prin mediul *A.* la cel-lalt capăt al mesei, ambi în stare cataleptică, stând în picioare. Prin cel dintâi mi-a scris fiica mea franțuzește despre cestiunea evreescă: «si tu n'as pas assez de conviction et surtout «assez de force pour te décider, alors je serai à «côté de toi, sans doute sous l'influence de notre «grand-père qui a son idée et une très-saine et

«très-juste appréciation . . .» Prin cel-l'alt mediū, mi-a scris tatăl meū rusesce :

In ultima mea corespondență, pe care ţi-am trimis'o, tu nu m'ai înțeles, și aveai drepitate, intru căt eū am fost pré-laconic. Tréba este că eū și Boleslas doriam atunci și dorim ca tu, ca Hasdeu, să rostesci cuvîntul nostru în cestiunea evreescă cea nedréptă, iar tu aī presupus că noi cerem dela tine să renunță la propriul teu *eū* în acéstă privință. Vădend că tu nu m'ai înțeles pe mine, eū am inspirat pe un alt Român, și éta dară s'a făcut deja un pas în acéstă direcțiune. Astădă și ieră eū și Boleslas ţi-am vorbit despre asta și tu aī simțit vorbirea nôstră; aşa dară noi persistăm a crede că și tu vei spune cuvîntul teu . . .

Въ моей послѣдней корреспонденціи, которую я тебѣ передалъ, ты не понялъ меня, и имѣлъ право такъ какъ я былъ въ ней слишкомъ лакониченъ; дѣло въ томъ что мое и Болеславово желаніе было и есть что бы ты сказалъ свое Хаждеевское слово въ еврейскомъ неправомъ дѣлѣ; ты же предположилъ что мы требуемъ отъ тебя отказаться отъ твоего я въ этомъ вопросѣ. Видя что ты не понялъ меня, то я внушилъ другому Ромыну, и вотъ ты видишь что уже есть одинъ шагъ въ этомъ направлениіи. Сегодня и вчера я вмѣстѣ съ Болеславомъ бесѣдовали съ тобою объ этомъ, и ты почувствовалъ нашу бесѣду, и такъ мы всеже вѣримъ что ты скажешь свое слово . . .

Peste câte-va ăile ești am citit discursul d-lui Bibicescu, și m'am încredințat pe deplin despre adevărata lui genesă: «cădând că tu nu m'aș înțeles, ești am inspirat pe un alt Român»; dar tocmai de aceea, dorința tatălui meu fiind acum aproape de tot realizată prin acel discurs, fie ești, fie d. Bibicescu, — începu să cred că rolul meu nu mai este absolut necesar. Ceea ce m'a mulțumit personalmente, este că frasa dela 14 Septembrie: «nică tu, nică noi suntem anti-semiți» avea un alt sens decum mi se păruse mie la prima impresiune. Am fost dară amândoi satisfăcuți de o potrivă: și ești și spiritul tatălui meu. Îmi rămânea totuși ceva inexplicabil. Asupra cestiunii evreesci mă-ai vorbit tatăl meu, unchiul meu, bunica mea și fiica mea... Dar cum de a tăcut nevesta mea, care pe pămînt împărtășia cu desăvîrșire părerea mea asupra Evreilor? Soția mea, atât de francă și atât de energetică, să nu-mă spună nică o vorbă? Ea, care mă povestea la ori-ce pas? și care avea asupră'mă atâtă binefăcătore putere în curs de patru decennie conjugale? Mai ales să nu-mă dică ea nimic, pe când Lilica noastră să pronunțat deja într'un mod afirmativ? Tote acestea mă turbau.

În fine, la 18 Octobre, prin mediul K., fiind prezent pictorul Eugeniu Voinescu, ești am primit mult dorita comunicație, foarte remarcabilă prin o-

biectivitate, prin acea francheță și energie atât de caracteristice la nevăsta mea, însotite de vioiciune și ironie. Iată-o :

«Dragă Hasdeu, deși sunt oprită a'ții spune «tot ce sciș și ce se face aici, însă m'am rugat «așa de frumos lui tata-socru, încât el mi-a dat «voe să'ții spun tot ceea ce tu aș găsi greu de «îndeplinit; și apoi m'aș crede și pe mine amestecată în adevăratul mic complot ce să urdă în «contra bunului teu simț. Nu e drept că eu aş «vrea să te rog să faci ceva care ţi-ar călca pe «inimă, adică eu aş stăru pe lîngă tine ca să scriu «despre Evrei aşa cum poate ar dori Valeria, care «aici și citește ce scriu; însă atunci când m'aș «pus și pe mine în acea urdele, era tocmai că «lipsisem o clipă, și s'aș folosit. Și fiindcă mă cam «superasem, ce e drept, am obținut să fac eu «singură acăstă povestire, pentru ca să se scie «cum sunt legăturile mele față de tine, care mă «ești acum cu adevărat drag, căci te iubesc ca «spirit și nu ca umbră trecătoare pămîntescă. Dacă «vei voi a scrie asupra Evreilor ceva, atunci de «sigur vei alcătui o monografie pur istorică, pe «care X. abia așteptă pentru așa versat sarcasmul «copilăresc care'l stăpânește. Iată, dragă Hasdeu, «ce țineam a'ții face sciut.»

După ședința dela 18 Octobre, eū n'am întârziat de a lua o hotărîre definitivă pe următorele temeiuri :

1º Cele trei-spre-dece articole ale d-lui Take Ionescu mě silesc a nu mai tăcă ;

2º Ocaziunea de a mě rosti îmī este dată prin discursul d-lui Bibicescu;

3º Renunț la punctul de vedere pur istoric, în privința căruia m'am rostit îndestul deja altă dată în *Istoria toleranței religiose*;

4º Voiu arăta că nică eū, nică alți Români, n'am fost nică o dată anti-semiță în sensul obișnuit al cuvîntului;

5º Evrei și distinși săi vor fi ori-când îmbrățișați în România și de cătră Români;

6º Causa respingerii Evreilor în massă este *in-sociabilitatea* lor cea tradițională, recunoscută chiar de fruntași israeliți ca Lombroso și Bernard Lazare;

7º Naturalisarea ori-cărui străin de ori-ce religiune nu poate fi colectivă, ci numai strict individuală.

Puncturile 1º, 2º și 4º le datoriam direct spiritului tatălui meu, punctul 3º spiritului nevestei mele, punctul 6º spiritului fiicei mele, după cum se va vedea mai jos; iar restul și sintesa totală, liberul arbitriu al alegerii și al armonisării, îmī

aparțin mie; prin urmare, a mea rămâne întréaga responsabilitate personală, ori căt de mare și ori căt de variată ar fi influența din partea amicilor celor desincarnați. Așa însă este în casul meu, căci eu caut și primesc comunicări numai *controlabile* dela sprite *bine cunoscute*; în casuri contrare, când are a face cineva cu Sprite anonimice sau pseudonimice, când nu le controlez și nu le pot controla, rezultatul îl duce pe bietul zăpăcit la Balamuc.

Din dată ce am formulat programa de mai sus, m'am apucat și scrie; și séra la 25 Octobre, în Bucuresci, prin mediul *A*, fiind față fotograful Spirescu, am avut dela tatăl meu următoarea comunicație :

... la timp oportun tu însuți aî sciuț a pune mâna pe condeiu. Pentru a te împăca cu mine și cu Boleslas, noi amîndoî iſi mărturisim acum cu sinceritate și din tótă inima că nu noi te călăuzim în cestiunea evreescă, ci noi recunoscem de bunăvoie că tu ne călăuzesci pe noi...

... своевременно ты самъ съумѣль и иняться за перо. Чтобы примирить тебя со мною и съ Болеславомъ, какъ я, такъ и Болеславъ, искренно и се дечно сознаемся тебѣ, что не мы руководимъ тепеъ въ этомъ вопросѣ тебя, но доб овольно признаемъ себя руководимыми тобою...

La 1 Novembre articolul meū, adică al nostru, a fost terminat și gata de tipar. În séra din acea ȳi, în Bucuresc̄, prin mediul A., față fiind pictorul Eugeniu Voñescu și fotograful Spirescu, m̄-aū venit trei comunicațiun̄i. Tatāl meū, rusesce, m̄-a mulțumit din partē și din a tuturor ā noștri. Fiic̄a mea m̄-a dat apōi a īnțelege participarea sa la articol: «... tu as parfaitement eu raison «de citer ce Lazare Bernard. Je t'embrasse, cher, «cher, cher papa. Toute à toi, ta Lili». Nevésta mea, fōrte energetică ca pretutindenī și tot-d'a-una, s'a mărginit cu o singură exclamațiune: «Bravo, Has-deū, te sărută a ta Julia!»

Mě opresc aci.

Originea spiritică a articoluluī meū este, cred, māi mult decât demonstrată. Și totuși or̄-cine a fost sigur că lucrarea e propria a mea, și cu atât mai vîrtos aș fi sigur eū-însumī dacă n'aș cunoșce într'un mod așa ȳicend documental peripețiile luptei, pe care am descris'o māi sus și'n care m'a susținut Spiritul nevestei mele contra altor Spirite amice, închipuindu'ș̄i dînsa cu grijă că ele sănt unite într'un «mic complot». Fenomene analóge mi s'aū întâmplat nu o dată, supuse controluluī celū māi riguros. Vōu māi aduce un singur exemplu mult māi vechiū.

La 28 Februarie 1897, dimineața, amicul meu Ionnescu-Gion venise la mine ca să îl dă o cugetare pentru *Albumul studenților*, rugându-mă din partea domnei Sihlénu. Întimpinându-ă că n'ama nică o cugetare de comandă, Gion mi-a răspuns că e necesar să-ă dă ceva. Atunci, după câteva secunde de resgândire, am scris și am dat lui Gion următorea bucată, pe care nici n'ama mai revăduț-o pînă la 20 Martie, când am găsit-o tipărită în dijarul *Epoca* 1897 No. 406:

«Credința e mai pe sus de sciință;

«Voința e mai pe sus de inteligență;

«dată de ce credința și voința singure domină
dumea, domină și vor domina tot-d'a-una.

«Credința și voința întrunite constituie o sinteză
numită *caracter*.

«Cât de puține sunt caracterele!

„B. P. Hasdeu.”

În momentul de a scrie acea cugetare, eu eram convins și aş fi jurat că este proprietatea mea, iar nu inspirată. Peste săptămâna nu m'ama gândit de loc la acea cugetare, și n'ama vorbit cu nimenea despre ea. Gion, pe de altă parte, în ziua aceea n'a comunicat-o nimănui. El bine, sera din acea zi 28 Februarie avuț la mine o ședință spiritistă cu mediul Dr. S., fiind față doamnei Zamfir Arbore, G.

Stephanescu (profesor la Conservatoriul de muzică), fotograful Spirescu și C. Ciocazan. În comunicațiune spiritul fiicei mele mi-a făcut cunoscut cu multă fineță că dînsa anume mă inspirase diminetea. Iată pasajul, prin care ea îmi anunță că de aci înainte va face o dată pe lună câte o ședință specială relativă la clasificarea caracterelor omenesci: «Ayez l'attention forte et soutenue, et la *croyance qui toujours est bien supérieure à la science*. Réfléchissez, et puis vous verrez arriver la compréhension sur les pas de la volonté «à vous instruire — volonté toujours mieux placée que «l'intelligence. Voilà l'exordium à cette série de conférences qui continuera chaque dernière séance du «mois...» Așa dară, cugetarea mea cea de dimineață mi-a fost sugerată direct de cătră Lilica, cu scopul ad-hoc de a anunța de-séră programa unor conferințe ale ei, cari în realitate s'aș și ținut apoi în curs de mai mult timp în fie-care ultimă Vineri a fie-cării lunii. Însă — observații bine acestă trăsură capitală — acea sugestiune ești n'o primisem orbesce, n'am lăsat-o stérpă, ci numai o luasem ca un simplu punct de plecare, de unde am tras concluziuni necontestabil ale mele, fecundate în individualitatea mea, cu al meu liber arbitriu, cu a mea responsabilitate. Din sentința mea, care este a mea: «credința și voința singure domină lumea»,

e să puteam să desfășur o întrégă istorie universală...

Față cu probe experimentale irresistibile de persistența *eului* omenesc după mórte și a consecințelor postume ale *iubirei* între ómeni, resultă posibilă pentru mulți aleși:

asociația unea între morți și vii.

Dar e roditore pentru binele omenirii numai asociațunea intre sufletele cele mai înaintate și mai ales cele mai altruiste, pe când egoiștii și vanitoși nu se iubesc nicăi pe pămînt, în deșert dară vor căuta comunicări spiritiste seriose, și 'n oră ce cas: Spiritul nu poate da mai mult decât în măsura evoluționii la care prin morți a ajuns el-însuși.

Isprăvind, mě 'ntorc la poema mea *Dumnedeu*,
și voňu repeta pe *Gaudemus* al meŭ:

Să mă bucur, căci omul o trăptă
Pe suiașul cel fără de-apus,
Și martirul meu cuget așteptă,
Ierii un vierme și măini un Isus,
Cale-lunga
s'ajungă
mai sus!¹)

⁴⁾ Sarcasm si ideal, p. 169.193.

La 4 Septembrie, joă, în Câmpina, eū am pus capăt lucrării mele, citind'o atunci la căță-va amici. Duminica mi-a sosit din Paris, expediată la 12 Septembrie stil nou de cătră librarul meu Lucien Bodin (rue Christine 5), recentă importantă carte a reposatului Frederic W. H. Myers, unde pe la finea tomulu II găsesc, întemeiată pe alte fenomene, următoarea concluziune întocmai ca la mine:

«Observațiunea, experimentul, inducțiunea, pe cînd mulți cercetători, între cari sunt și eū, ne-ău condus la credința într-o directă sau telepatică a intercomunicare nu numai între suflete omenesci încă pămîntene, dar și între suflete pe pămînt și între Spirite duse... «Eū unul nu mă îndoesc că starea acestora din curmă este un punct din infinita evoluțiune de înțelepciune și de iubire. Iubirile lor «cele de pe pămînt persistă...»¹⁾

1) Myers, Human personality and its survival of bodily death, London, 1903, in—8 t. II, p. 287: «Observation, experiment, inference, have led many inquirers, of whom I am one, to a belief in direct or telepathic intercommunication, not only between the minds of men still on earth, but between minds or spirits still on earth and spirits departed... I at least see ground to believe that their state is one of endless evolution in wisdom and in love. Their loves of earth persiste...»

Destul, căci oră-ce adaos ar fi pré mult:

Nu desvăli d'odata altarul nemuririi.
Lumina 'i amețesce pe cei nedumeriți ...

Câmpina, 9 Septembre 1903.
